

”Anderledeslandet”

Nordmændene under enevælden

Øystein Rian

Fortid og Nutid, Juni 2004, s. 29-43

I artiklen tages der afstand fra påstanden om, at den norske nationale identitet blev konstrueret efter 1800. Den påviser klare og stærke opfattelser af, hvad der var typisk norsk i enevoldstiden (1660-1814). Norge blev ikke opfattet som en landsdel i Danmark, og det var almindeligt både blandt nordmænd og danskere at betragte indbyggerne i Norge som nordmænd, og ikke blot som indbyggere i en landsdel. Kongerne appellerede til nordmændenes nationale identitet i forsvaret for konge og fædreland, og appellerne vandt genklang. Den nationale identitet var også levende i bondesamfundet, og overalt blev den forstærket af de mange kontraster mellem Danmark og Norge, af stoltheden over den store norske udenrigshandel og af en stærk historisk bevidsthed som blev underbygget af, at indbyggerne krævede respekt for gammel norsk lov, og ved at de norske bønders frie stilling var en kilde til en stadig stigende national stolthed.

Øystein Rian, f. 1945, dr. Philos., professor ved Historisk Institutt, Oslo Universitet. Har bla. skrevet disputatsen *”Vestfolds historie. Grevskapstiden 1671-1821”* (1980); *”Den nye begyndelsen 1520-1660, Aschehougs Norgeshistorie bd. 5”* (1995); *”Bratsberg på 1600-tallet. Stat og samfunn i symbiose og konflikt”* (1997), og senest *”Embetsstanden i dansketida”* (2003).

Efter at have forsket i dansk-norsk historie i over 30 år har jeg i sagens natur længe interesseret mig for danskernes opfattelse af nordmændene – og for nordmændenes opfattelse af sig selv.¹ Men i lighed med det øvrige norske forskningsmiljø i 1970’erne og 1980’erne var jeg ikke særligt optaget af spørgsmålet om nationale identiteter i disse århundreder. Tre forhold gør imidlertid, at jeg i de senere år er blevet interesseret i det nationale spørgsmål:

Det store norske nationalismeprojekt i 1990’erne beskæftigede sig med udviklingen af den norske identitet i 1800-tallet. Man var inspireret af en international teoridannelse, hvor det hævdedes, at de nationale identiteter var moderne bevidsthedsformer, som var blevet kon-

strueret inden for de sidste 200 år. Projektet undersøgte kun i meget lille grad om der fandtes en norsk identitet før årene omkring 1814, mens det opererede med en nærmest selvfølgelig forudsætning om, at den var så betydningsløs, at det næsten drejede sig om en tabula rasa.² En lignende forudsætning synes at have ligget til grund for det danske identitetsprojekt, som dog alligevel hævdede, at den danske nationale identitet var en ældre konstruktion. Den begyndte i 1740’erne.³

Ved afslutningen af bogværket om Danmark-Norge i 1998 holdt den svenske historiker Harald Gustafsson et foredrag, som i 1999 blev trykt i (norsk) Historisk tidsskrift. Her sagde han, at de to lande som hovedenheder i en dansk-norsk hi-

storie om perioden 1380-1814 var anakronistisk.⁴ Dette var en opfattelse, der lå på linie med den, Uffe Østergård forfægtede i begyndelsen af 1990'erne.⁵ Gustafsson og jeg diskuterede efterfølgende dette spørgsmål i årene 2000-01.⁶ Jeg lagde vægt på, at de to lande havde en forhistorie før 1380, og at forholdet mellem de to landes befolkninger i de følgende århundreder stadig fornyede bevidstheden om en dansk og en norsk identitet. Diskussionen drejede sig særligt om hvorvidt der fandtes en norsk national identitet, noget som jeg hævdede, at der gjorde, mens Gustafsson fastholdt, at dette var en tilbageskrivning af 18- og 1900-tallets opfattelser af nationalitetsspørgsmålet. Debatten var skarp og gav indtryk af en meget stor uenighed, som blev yderligere forstærket af, at vi definerede national identitet forskelligt: Gustafsson tog udgangspunkt i en engelsk-amerikansk-fransk definition, som knytter national identitet til ideen om, at nationen skal udgøre en egen stat. Jeg holdt mig derimod til en nationsopfattelse, som var almindelig i den tidlige moderne tid, nemlig at hver nation havde sine særtræk. Iøvrigt en opfattelse, som senere er videreført i den tyske opfattelse af nationen som et kulturfællesskab.

Endelig har den europæiske integration i EU i de senere år ført til, at der i stigende grad er blevet lagt vægt på andre identiteter end de nationale, f.eks. de regionale. I den forbindelse er det blevet hævdet, at Norges stilling mellem 1380 og 1814 nærmest er at opfatte som en region i det danske rige, altså helt i overensstemmelse med intentionerne i Norgesparagraffen i Christian 3.s danske håndfæstning fra 1536. I mit bind af Danmark-Norges historie har jeg sagt, at disse i meget betydelig grad blev virkeliggjort i politisk og administrativ forstand, men på en sådan måde, at

man alligevel fortsatte med at opfatte og behandle Danmark og Norge som to forskellige lande og nationer, i en torigesordning, som jeg har kaldt det.⁷

Men her er det altså tiden med enevælde, som er temaet. Emnet er større end det, der kan rummes inden for rammerne af en enkelt artikel, men alligevel håber jeg, at min intention vil lykkes: Nemlig at få skabt en interesse blandt danske forskere for en undersøgelse af danskernes selvforståelse, og for opfattelsen af danskhed under enevælde og adelsvælde. Danskerne var den centrale befolkningsgruppe i det nordvesteuropæiske imperium, der blev styret af de oldenborgske konger. Der var således ikke tale om den småstat, som nederlaget i 1864 efterlod landet som, og det billede af det lille Danmark, som generationerne efter 1864 skabte, passer ikke med det 18. århundredes virkelighed.

"Altfor gode opinion om sig og deres nation"

I 1734 havde statholderen i Norge, Christian Rantzau, fået ideen til et historisk-topografisk værk om Norge. Han skrev til sin ven professor Hans Gram for at få et råd om det, ikke til Ludvig Holberg, som man måske ellers kunne have ventet. Gram svarede 8. maj 1734. Han mente ikke, at der var nogen som kunne udføre dette arbejde på forsvarlig vis – åbenbart heller ikke Holberg – han havde ellers fem år tidligere publiceret værket "*Danmarks og Norges Beskrivelse*". Gram var af den opfattelse, at der ikke var nogen nordmænd, som kunne gennemføre projektet, og det skyldtes deres mentalitet.

De norske havde ifølge Gram nemlig alt for stor tilbøjelighed til at beundre det imponerende: "*Dette er en af deres hovedfejl. Den anden er deres studerendes,*

Den Frøysoske bondefamilie med faderen placeret som den altdominerende figur i billedet. Til venstre for husfaderen ses den afdøde hustru, til højre den nulevende. Hertil deres tilsammen 18 børn (Maleri fra 1699 i Gol Stavkirke, Hallingdal, Norsk Folkemuseum).

fra barndommen op, indgroede vanité, og altfor gode opinion om sig og deres nation. Et vitium [en lyde] som jeg i al min tid, har observeret hos deres ungdom, som her nedkommer (få undtagne) (...) Thi deres vanité kan ikke bestå med den patience der udkræves, til at blive grundig og tilgavn lærd". Nordmændene lod sig beundre af deres kammerater, skrev Gram. De målte sig altid i forhold til deres egne landsmænd, som i deres tanker havde bragt det til det højeste. Det var som om naturen havde programmeret dem til at lade sig nøje med det, som var nødvendigt for at kunne brilliere blandt bønder i deres eget land:

"Dette er ikke, at jo de norske kunne, i alle måder, bringe det så vidt som de danske, ja end videre, såsom de ofte ere ingeniosiores nostratibus [sindrigere end vore landsmænd], men deres gode hoveder fordærves af forbemeldte vitiis animi [sjælslyder] (...) Islænderne derimod har det sig ganske anderledes med. Deres slette, og af andre foragtede, vilkår

gør dem ydmyge og arbejdsomme, de admirerer andre og ikke sig selv".⁸

Pointen er ikke her, om Gram havde ret i sin vurdering af nordmændenes uegnethed til videnskabeligt arbejde, det er derimod hans opfattelse af dem, som tæller i denne sammenhæng. Gram var en central skikkelse i det akademiske liv, og hans vurdering var sandsynligvis repræsentativ, også fordi han var en forsigtig og eftertænksom mand.

I de senere år har det været hævdet, at national identitet er et moderne fænomen fra de sidste 200 år, og nogen har endog ment, at nordmændene i det oldenborgske konglomeratmonarki havde samme stilling som jyderne. Men Gramcitaten giver indblik i en anden virkelighed. Hans kollega Holberg kom nok i skudlinjen for sin salve mod nordmændene, men de to var alligevel enige om, at danskere og nordmænd var forskellige i temperament og adfærd – de to folk blev nærmest opfattet antitetisk.⁹ Og sådan har det været igennem lang tid.

Tømmerflådefolk ved Sarpsfossen 1747 (nær Sarpsborg på Oslofjordens østside). Maleri af Matthias Blumenthal. Tusinder af tømmerflådefolk sørgede for, at fyr- og grantømmeret blev transporteret ned ad elvene til kystens savværker og udskibningshavne.

I midten af 1800-tallet fremstillede H. C. Andersen i sit eventyr "Lasernen" den typiske nordmand som brovtende og skrydende, og Grams udsagn er slet ikke det ældste belæg for denne opfattelse. Lad os tage et eksempel fra en udenforstående: Efter at have været i København i årene omkring 1690 skrev den engelske diplomat Robert Molesworth – her oversat til dansk: "Nordmændene er hårdføre, arbejdsomme og redelige. De er agtede af andre og agter sig selv meget højere end danskerne, som de nedsettende kalder "jyder".¹⁰ Molesworth syntes åbenbart, at denne nedvurdering var berettiget, mens Johan Herman Wessel tre generationer senere ironiserede over sine stolte landsmænd. Ifølge Wessel mente nordmændene, at der kun fandtes rigtige mennesker i Norge og England.¹¹

Også andre nordeuropæere fandt nordmændene ubeskedne. Nederlænderne havde f.eks. brændt sig på nordmændene som modparter i den omfattende tømmerhandel fra Norge, og i et stort værk om nederlandske ordsprog, som blev udgivet i årene 1858-79, findes der flere sider med ordsprog om nordmænd, men kun meget få om danskere og svenskere. Disse ordsprog handler stort set alle om, hvor stejle og bryske nordmændene er. Nederlænderne sagde f.eks., at "han brummer som en norsk bjørn" eller "han ser ud som en buk i Norge", og udgiveren skrev forklarende, at "en buk i Norge kan gælde for en dobbelt buk, for nordmændene har intet godt ry for venlighed".¹²

Konstruktivisterne i vore dages Academia har kun interesseret sig lidt for tankerne om de nationale identiteter

før den franske revolution. Men tænkning om det nationale har dybe historiske rødder. Det er ikke længe siden, den franske Annales-skole var på højeste mode. Jeg vil minde om en af dens centrale påstande, nemlig at mentale strukturer varer længe. De nationale identiteter er sandsynligvis nogle af de gamle tankestrukturer, som har stor slidstyrke. Men indholdet har ændret sig radikalt – idag har nordmændene ord for at være stille og beskedne. I hvert fald i Danmark, ikke sandt?

Nordmændene har altid været færre end danskerne, og det kunne give anledning til at betragte hele Norge som en region snarere end et land på linie med Danmark. Men selv ikke Norgesparagrafen fra 1536 førte til, at Norge blev opfattet som en landsdel. En anden mulig måde at betragte Norge på kunne teoretisk være at se det som en gruppe af regioner, således at f.eks. østlændinge, vestlændinge, trøndere og nordlændinge blev opfattet som de primære grupper – eller måske telemarkinger, valdriser, hallingdøler, gudbrandsdøler, hardinger og folk fra snevejs af andre distrikter. Var udviklingen i landet stoppet i 1100-tallet, kunne det være gået sådan. Men Norge blev i Højmiddelalderen et usædvanligt centralt styret kongerige, og de regionale organer blev svagere end i mange andre lande. Selvsagt udviklede der sig distrikter, som betød meget, særligt handelsdistrikterne. Men der er ikke noget som tyder på, at regionale identiteter i Norge konkurrerede med den norske identitet.

Kongetroskab og fædrelandskærlighed

Man kan alligevel godt forestille sig, at den danske kongemagt og dens klienter ville have fundet sig tjent med at stimu-

lere til regionale identiteter, som efterfølgende kunne være blevet indordnet under en dansk national identitet, men det skete ikke – der var for lidt at bygge på, og det lod sig ikke kombinere med et fjernstyre. Fjernstyret kunne langt lettere bygge på, at kongerollen i Norge var stærkt forbundet med hele det norske kongedømme. Det var bedst for kongen at videreføre positionen som indehaver af hele det norske rige. Det gav bonus i legitimitet og gjorde det muligt for kongen at optræde som garant for den gamle norske retstilstand, symboliseret ved Norges lov (med kontinuitet fra Magnus Lagabøtes Landslov fra 1274).

Den kongeideologi som regimet formidlede til nordmændene var da den mest autoritative bekræftelse på, at danskerne opfattede nordmændene som et eget folk. Allerede under det danske adelsvælde havde man nedtonet billedet af, at Norge var en underordnet del af Danmark. Kongerne præsenterede sig i Norge som norske konger og som varetagere af vigtige norske traditioner. Den anden Carl Gustav-krig 1658-60 var dog et vendepunkt i myndighedernes appel til den norske nationale identitet. Under enevælden var forskellen i folketallet blevet mindre end tidligere, og det stimulerede til at se på danskere og nordmænd som to folk af nærmest samme dignitet. Da blev kongeideologien udbygget til en påstand om, at der var et uløseligt bånd mellem norsk fædrelandskærlighed og kongetroskab. Som statholder i Norge medvirkede Ulrik Frederik Gyldenløve til at udforme denne ideologi. At dette var mere end blot officielle talemåder, fremgår af en betænkning til kongen fra Kommissionen i Rådstuen på Københavns slot 20. april 1693. Betænkningen, som anbefalede en skattelettelse i Norge, var undertegnet af kongens ni fremmeste ministre. Skattelettelsen skulle gives "i allernådigst henseende til

Hallingdøler spiller og danser. Maleri af bonde-maleren Ola Hansson fra slutningen af 1700-tallet på en dørfylding i et bondehus fra Telemark (Norsk Folkemuseum).

*den berømmelige og eksemplariske tro-skab, samt allerunderdanigste lydighed og velvillighed, som den norske nation altid har udvist til eders kongelige maje-stæts tjeneste”.*¹³

Udadtil proklamerede det enevældige regime, at nordmændene var et tap-pert fjeldfolk, som elskede deres land og deres konge. Eller som der stod på den mønt, som Frederik 4. lod præge til minde om sin Norgesrejse i 1704: *”Mod, troskab, tapperhed og hvad der giver ære,*

*den hele verden kan blandt norske klip-per lære”.*¹⁴

En medvirkende årsag til at man ap-pellerede til kongetroskab i Norge var, at landet blev stærkt militariseret. Fra slutningen af 1600-tallet til revoluti-onstiden i 1790’erne blev der udskre-vet flere soldater og matroser i forhold til folketallet i Norge end i noget an-det europæisk land. Den norske hær var i hovedsagen en bondemilits, men nordmændene udgjorde hovedparten af

matroser i fællesflåden, og efterhånden kom de også til at udgøre flertallet i kongens garde. Der var derfor gode militære grunde for Rådstuekommissionen til at rose den norske nation, og motivere nordmændene til trofasthed mod kongen ved at appellere til deres nationale ære. Dette synes i betydelig grad at have været vellykket. Det viste sig bla., da store styrker fra den norske hær i 1758-62 holdt neutralitetsvagt i Holsten under den europæiske syvårskrig.

På samme tid var det imidlertid åbenbart, at myndighederne var nervøse for at nordmændene – med Holbergs formulering – skulle lade sig lede af følelserne for deres egne landsmænd. Sådanne følelser kom til udtryk i hovedstaden, når de norske studenter brystede sig overfor de andre studenter på universitets-trappen og i auditoriet.¹⁵ Når de kunne hævde sig på denne måde, må det have været fordi de holdt sammen. I flåden frygtede myndighederne en lignende adfærd. Matrosen Niels Trosner skelnede da også konsekvent mellem danskere og nordmænd i den dagbog, han førte under den store nordiske krig.¹⁶

Frederik 5.s søkrigsartikler fastsatte dobbelt slagsmålsstraf for at komme landsmænd til undsætning i et slagsmål eller endog for at "råbe sine landsmænd til hjælp".¹⁷ Gardens norske soldater var bondekarle, de har åbenbart også sat pris på fællesskabet med landsmænd, for da Struensee i 1771 ville opløse garden, revolterede de og nægtede at lade sig overføre til danske regimenter. Matroserne fra Bremerholm støttede dem, og Johan Nordahl Brun blev så begejstret, at han skrev "*For Norge kjempers fødeland*", hvor det i et vers siges: "*Den vrede livvagts tordenbrag forklarer tro- lig Norges sag*".¹⁸

I 1808 gav bondekarlene i garden en opvisning i etnisk national adfærd: Da kongen under opstilling lod kundgøre

en beretning om tidligere tiders norske militære sejre i krigen mod svenskerne, vakte det en så voldsom jubel blandt gardisterne, at flere spontant kastede sig ud i den specielle norske dans "hal- lingkast", hvor man med akrobatiske krumspring sparker til en hat, som en anden holder op foran sig – og det selv- om de var i fuld mundering.

Vågne bønder

Man kan debattere i det uendelige, om det er hønen eller ægget, der kommer først, men hvorfor skulle kongerne ap- pellere til en national identitet, som ikke eksisterede? Mange er meget skeptiske overfor om den slags tanker forekom hos bønderne,¹⁹ men hvorfor skulle bønder ikke kunne orientere sig i den verden, de levede i? De to mest nationalistiske embedsmænd omkring 1814 var begge prægede af deres baggrund i bondesam- fundet – biskoppen Johan Nordahl Brun (1756-1816) og præsten Nicolai Werge- land (1780-1848). Det samme var den stærkt nationalistiske historiker Ger- hard Schøning (1722-80).

Biskoppen i Bergen, Erik Pontoppi- dan, har i sin Norgesbeskrivelse fra 1752 givet en overstrømmende beskrivelse af, hvor skarpt-tænkende de norske bønder var.²⁰ Og tyskeren Johan Friedrich Lud- vig Hausmann (da generalsekretær i det westphalske finansministerium, senere professor i Göttingen), som rejste gen- nem Norge i 1806, var forbavset over, hvor godt bønderne fulgte med i det, som skete ude i Europa. Han hævdede i sin rejseskildring, at tyske bønder var langt mindre vidende.²¹ Jeg ved ikke om han havde ret heri, men der fandtes faktisk væsentlige træk ved de norske bønders samfundsstilling, som motiverede dem til at sætte sig selv ind i en større sam- menhæng:

Kong Carl den XII^{te} spirkte Grev Kænbüch höliten lever best af alle Stænder.
En 8de Kiørs bonde, som haver en høst.
Gudfrygtig og ærlig, god naboe dernæst.
Sin Gud, Kong' troe, med hver mands altest.
Er lidet loyv=haltet, god ven med sin Præst.
Bed inted af Lærnsmand, ej heller nogen rest.
Boer langt op i skøgen, har skieldiam nogen gæst.
Er frie for Herrgaarden, krig honger og pæst.
Bel bruger sin ager, eng spade og læst.
Dg slider sit vadmel, skind=bøger og væst.
Forligt med sin Hustru, den han haver fast.
Samt glad i sit arbeid, den lever aller=bøst.

Maleri fra bondegården Hovestuen i Heddal, Telemark, sandsynligvis fra 1700-årenes slutning. Teksten idealiserer bondens kår. Nederst dog en håndskrevet tilføjelse "Om Uræt ey trøkte den ringe Stand mæst".

For det første havde bønderne en elite på flere hundrede slægter med rødder tilbage til Middelalderens lavadel. Denne elite var økonomisk stærk, og den var aktiv i handel, den var ærekær og man giftede sig med sine ligemænd. Allerede Holberg påviste, at bondeeliten havde en historisk bevidsthed, dyrkede mindet om sin vigtige samfundsposition og om det gamle norske kongedømme.²² Bondeeliten sørgede for, at den historisk betingede nationale identitet ikke bare gjorde sig gældende blandt embedsmænd og borgere, men blandt alle norske bønder. Hver bygde havde sagn om Olav den Hellige, som gennem hundreder af år blev

dyrket som den evige norske konge. Også folkeviserne indeholder stof om Norge, f.eks. balladen om "Kongssønnen av Norges land", hvor en fugl optræder som folkets talsmand, og advarer mod at en fremmed dronning skal lægge en tung skat på "Norges bønder".²³

Der eksisterede ikke vandtætte skotter mellem bondeeliten og de øvrige bønder. Alle bønder var aktive i forhold til de styringsfunktioner, som fandtes i lokalsamfundet. De mødte regelmæssigt frem på bygdetingene, hvor de hørte nye love og forordninger blive læst op. De overværede retssagerne, og de var knyttede til dommerne som meddoms-

mænd – under det gamle norske navn "lagrettemenn". Bondeeliten udgjorde kernen blandt disse lagrettemænd. Det var lagrettemændene, der optrådte som talsmænd for bønderne, når de sloges for deres sag og indleverede supplikker til myndighederne. Hovedparten af bønderne kunne desuden læse.²⁴ Den bog, som de alle havde et stærkt personligt forhold til var Norges lov. Og således kom forestillingen om Norge til at blive forbundet med retstanken – og især med forsvaret for den gamle ret mod alle de tiltag, som de store i samfundet satte i værk for at svække bønderne.

Den juridiske tankegang var en central del af bondementaliteten. Da advokaten Bernhard Dunker i begyndelsen af 1840'erne havde sin første sag for Højesteret, gjaldt det en grænsestrid mellem bønder i Øvre Telemark. Den unge, urbane advokat blev forbløffet over at hans klient, en bonde fra Hjartdal, havde en så skarp juridisk hjerne, at han umiddelbart fattede alle Dunkers pointer, når det gjaldt de komplicerede sagsforhold. Dunker erfarede det samme som Pontoppidan, nemlig at bønder var verdenskløge og klart tænkende.²⁵ Norges største journalist gennem tiderne, Aasmund Olavsson Vinje, lod i 1860 en bonde, som havde forlæst sig på Christian 5.s Norske Lov, symbolisere norske bønders urgamle lovbevidsthed.²⁶ Vinje var selv husmandssøn og betragtede bondesamfundet med satirisk selvkritik. Bygdetingene levendegjorde for hele bondesamfundet, at Norge var en lov-mæssig og historisk realitet.

Kåre Lunden var den første historiker i Norden, som tog til genmæle mod etableringen af konstruktivismen som paradigme i nationalismeforskningen.²⁷ Han flyttede i nogen grad konstruktio-nen omkring 100 år bagud i tid, og en af hans vigtigste pointer var, at hæren bidrog til at styrke den norske nationale

identitet. Bondesoldaterne og deres officerer følte, at de kæmpede i forsvarskrige mod svenskerne, og beretningerne om disse krige og de norske soldaters bedrifter spredte sig siden i samfundet som dyrebare "folkeminder".

Om 1814, da Norge løsrevedes fra Danmark, har flere historikere hævdet, at begivenhederne blev dirigeret udefra af storpolitikken og indefra af Prins Christian Frederik (den senere danske konge Christian 8.).²⁸ Man har også hævdet, at befolkningen ikke engagerede sig i spørgsmålet. Det sidste er næppe rigtigt. Christian Frederik var under indflydelse af presset fra en stærkt nationalistisk opinion – særligt fra eliten – men også fra store dele af den øvrige befolkning, og da han i august 1814 ikke løb linen helt ud og tog en fuld krig mod svenskerne, udløste det voldsom skuffelse. Tilhængerne af maksimalt selvstyre vandt stort i det første Stortingsvalg i efteråret 1814, og opinionstrykket gav Statsrådet og Stortinget mod til at hale forbløffende store indrømmelser ud af svenskerne.

Den dansk-norske elite som norske patrioter

Frem til midten af 1600-tallet blev krige opfattet som kongernes krige. Denne distancering stod for Norges vedkommende ikke i modsætning til en norsk bevidsthed, eftersom bønderne ikke identificerede sig med deres fremmede herrer. Det blev anderledes under enevælden, da størsteparten af embedsmændene i Norge tilhørte en indenlandsk overklasse, som nok var dansk-norsk i ophav og kulturel orientering, men som opfattede sig selv som nordmænd og adopterede den historiske bevidsthed, som fra 1500-tallet havde været en hovedfaktor i den norske identitet.

En "stiger" – dvs. en arbejdsleder – og en værkarbejder ved Røros Kobberværk. Tegning fra 1700-tallet (Norsk Folkemuseum).

Sørlandets største by, Kristianssand, blev grundlagt af Christian 4. i 1641, men da borgerne i byen modtog Christian 6. i 1733 med en æresport, udsmykkede de den med billeder af de gamle norske konger Harald Hårfager og Olav den hellige.²⁹ Dette er mere interessant end man umiddelbart skulle tro, eftersom Kristianssand var en typisk repræsentant for det komplekse i den norske

ationale udvikling: Det stærke danske indslag i embedsstanden og borgerskabet.

Fra begyndelsen af 1500-tallet og frem til midten af 1600-tallet havde eliten i Norge gennemgået en kraftig transformation. Den gamle middelalderelite var blevet skubbet væk fra de fleste embeder og erstattet med danskfødte adelsklienter. Der var rigtigt nok et

norsk islæt, særlig blandt de gejstlige og blandt de danskfødte embedsmænds hustruer, men vi kan trygt kalde enevældens nye elite i Norge for dansk-norsk. Nye danske tilskud kom stadig til, men under enevælden var de kun dominerende i de allerhøjeste embeder. Den dansk-norske elite havde lighedstræk med anglo-irerne i Irland, men uden at afstanden og modsætningen til den norske befolkning var så stor som anglo-irernes til irernes.

Det danske islæt i eliten bidrog til, at kommunikationen med København blev præget af en betydelig grad af gensidig forståelse. Det norske islæt bestod af usynlige og synlige bånd. De usynlige bånd – i hvert fald for en moderne eftertid at se – var påvirkningen fra alle de norske mødre og deres slægt. De synlige bånd var bindingerne til karriere og ejendom i Norge. Dette var mest bindinger til de distrikter, hvor embedsmændene havde deres virke. Men det hindrede selvsagt heller ikke eliten i at orientere sig i det nationale landskab, og embedsmændene var mere mobile end folk flest.

Vi har allerede stiftet bekendtskab med Grams omtale af de norske studenter. Jeg tror hans karakteristik er dækkende for størstedelen af den periode, jeg taler om her. Ved indgangen til tiden med enevælde havde de norske studenter fået lov til at kæmpe i deres eget norske studenterkompagni. Og gennem alle de generationer, da mange norske studenter opholdt sig i København, definerede de sig primært som nordmænd, ikke som vestlændinge, trøndere osv. Mange af dem havde danskfødte fædre, mens de selv følte sig norske.

Her står vi ved en faktor, som i lang tid har virket skærpende på nationalitetsfølelsen: Mødet med det fremmede. Det fik nordmændene til at glemme, at deres eget land i sig selv var meget for-

skelligartet – de havde forøvrigt kun begrænset viden om det, eftersom det var ualmindeligt at have berejst hele landet – derfor forbandt man det norske med det af landet, man kendte.

I forbindelse med den anden folkeafstemning om EU i 1994 blev Norge omtalt som "anderledeslandet". Det passer langt bedre på det gamle Norge, særlig fordi det var almindeligt at sammenligne med Danmark. Til trods for at skriftsproget var fælles, klang det talte sprog anderledes, og de allerfleste talte deres dialekter med rødder i norrønt sprog. Folk sagde, at de rejste ned til Danmark og op til Norge. Enhver som foretog den rejse havde en stærk oplevelse af, at alt var langt mere tungt og besværligt i Norge, afstandene var større, vejene vanskeligere og farligere og manglen på bekvemmeligheder stor. Det førte til, at danskerne i Norge blev præget af det norske, og følte sig anderledes end danskerne i Danmark. De danske embedsmænd i Norge begyndte f.eks. meget hurtigt at gøre sig til talsmænd for norske ønsker, og de ærgrede sig over at disse ikke blev forstået i Danmark.³⁰

Hertil kom et andet forhold som trak i samme retning: Danskerne i Norge kom som sagt fra de stores klientlag. Deres eget forhold til de store og Norges forhold til det danske magtcenter i København var af samme støbning. I de gamle konglomeratmonarkier havde man al grund til at føle, at det var personer, som stod over en i hierarkiet, der sad på magten, til trods for at eliten i monarkiets enkelte dele havde muligheder for at påvirke mange beslutninger, og særlig for at modificere virkningerne af dem ved håndhævelsen af love og regler. Her var der en påfaldende dobbelthed, som særligt kom til syne i et så fjerntliggende land som Norge. Selv om eliten i Norge viste al skyldig underdanighed opadtil, udviklede der sig en "underdog"-mentali-

tet med kompensatoriske udtryksmåder. Man talte de store efter munden, men gik med en afvigende adfærd samtidig meget langt for at hævde sig – det gjaldt såvel embedsmænd som bønder, hver på deres måde. I enevældens København havde Norge ord for at være et land, det var svært at kontrollere.

En historisk nation

Kompensatoriske udtryksmåder kan registreres fra langt tilbage i 1500-tallet, og de ytre sig stadig i 1700-tallet i opfattelsen af Norge som en historisk nation. Før enevælden var studierne af norsk historie først og fremmest præget af en såret nationalfølelse, sorgen over den tabte storhed parret med skryderi over, hvor storartet Norge havde været i sagatiden og Højmiddelalderen – de fremmeste eksponenter for disse synspunkter var præsterne Absalon Pedersøn Beyer (1528-75) og Peder Claussøn Friis (1545-1614). Men også kongemagten havde brug for historien for at legitimere sig indadtil og udadtil – udadtil mod svenskerne, som forsøgte at udnytte sagalitteraturen om de norske konger til egen fordel.

I midten af 1600-tallet hævdede svenskerne f.eks. i propaganda rettet mod nordmændene, at de egentlig var af den svenske nation – at de havde den ærefulde fortid tilfælles med dem.³¹ Under enevælden lykkedes det dog den oldenborgske kongeslæggt langt hen ad vejen at gøre den norske historie ufarlig ved at markedsføre sig som arvtagere til de norske sagakonger, parallelt med de danske.

Som vi har set, hindrede kongerne ikke den norske selvfølelse – tværtimod. Den sårede nationalfølelse fandtes stadig som drivkraft for den historiske orientering, men den nye dansk-norske

elite havde alligevel et langt fjernere forhold til den norske middelalderstat end 1500-tallets gamle norske elite, derfor dominerede stoltheden over ydmygelsen. Den anden hovedkilde til nationalfølelsen under enevælden var de store norske udenrigsnæringer og det købmandsskab, som organiserede denne handel. Dette er tydeligt hos Holberg, og Holbergs fokus på den norske udenrigshandel var gængs inden for den dansk-norske elite.

Denne elite var som embedskøbmænd aktivt med i handelen, og når kongens skattekrav kolliderede med handelens krav, ivrede embedsmændene både med eksplicite argumenter og med mere for-dækte aktioner for at handelens krav skulle sejre. Her fandtes der blandt nordmændene følelser, som lignede følelserne blandt indbyggerne i Nordamerikas britiske kolonier. I Norge var det både en national og en geografisk faktor, som forårsagede irritationen over at sende store skatte- og toldindtægter til den fjerne hovedstad. Og irritationen gik endda mere på, at man følte sig diskrimineret i handelspolitikken.³²

Danske historikere har indvendt, at den norske interesse for favoriseringen af hovedstaden ikke har nogen speciel gyldighed for Norge, men lige så meget gjaldt Jylland og andre danske udkantsonråder.³³ Dette er ikke stedet til at foretage regnestykker, det er irrelevant for vort interessefelt. Det som er relevant er, at norsk misfornøjelse over diskriminering må have hentet sin næring fra andet og mere end økonomiske forhold – det bliver endda endnu mere tydeligt i den grad det er rigtigt, at Jylland kom fra det på samme måde som Norge. Når reaktionerne var stærkere i Norge, skyldtes det, at både danskere og nordmænd opfattede sig som to forskellige nationer, og det gjorde det mere uholdbart for nordmændene end for

jderne at tænke på, at midlerne forsvandt, at man ikke fik et bankvæsen, ikke noget universitet osv.³⁴

Der var desuden stadig misfornøjelse over, at danskerne havde en lettere adgang til embeder end nordmændene. Hele 83 år før loven om indfødsretten fra 1776, opfordrede Ulrik Frederik Gyldenløve i 1693 således Christian 5. til at modvirke misstemningen i Norge ved at befordre nordmænd til embeder i staten.³⁵ Det skete da også i stigende grad, men nordmændene følte sig aldrig ligestillede. Og de lod sig heller ikke trøste af, at det var tyskere som spillede første-violin i København. Det mest mærkbare var, at nordmændene sjældent nåede op til de højeste embeder i Norge, og i 1808 måtte prins Christian August rette en indtrængende henstilling til Frederik 6. om at satse på norske embedsmænd i regeringskommissionen i Christiania.³⁶

Faktisk var norske intellektuelle i anden halvdel af 1700-tallet langt hen ad vejen enige med Hans Gram. De karakteriserede Norge som en akademisk ødemark og mente, at det var yderst uheldigt, at regimet lod et land vansmægte uden de akademiske institutioner som fandtes i andre civiliserede lande.³⁷ På denne måde vendte de Grams argumentation på hovedet: Det var ikke nordmændenes skyld, at det var således, men den politik som forsømte at give landets ungdom en ordentlig uddannelse. Og når regimet tog det på sig fortsat at skuffe embedseliten i Norge, var det fordi man frygtede, at et norsk universitet ville komme til at virke splittende på konglomeratstaten. Det kunne blive et væksthuis for norsk nationalisme.

Da man i Norge ikke kunne være stolte over nogen form for akademisk skoling, tyede den udsultede elite i stedet til en ny kompensatorisk stolthed: Stoltheden over de norske bønder. Dette var i udgangspunktet noget problematisk.

Som Claus Bjørn har påvist for Danmarks vedkommende, var bondeforagt et hovedtræk ved elitens selvforståelse,³⁸ og denne bondeforagt fandtes også i Norge, hvor den aldrig blev udryddet. Men så kom den internationale intellektuelle modbølge, som opvurderede bønderne, og i Norge havde der aldrig været socialt grundlag for at se så meget ned på dem, som i de fleste andre lande. Derfor blev dette – som Ernst Sars så genialt har påvist – med ét en fordel i den norske nationalitetsudvikling. Eliten kunne sige til sig selv og andre, at deres bønder var bedre end de andres, og at de havde taget vare på den stolte arv fra sagatiden.³⁹

En nation med betydeligt potentiale

Norge havde i tiden med enevælde en dansk-norsk elite, som hævdede sig i konglomeratstaten, delvis integreret med den danske elite i Danmark, men også med en egen identitet som nordmænd. Den danske elite og især den dansk-norske elite betragtede delvis deres indbyrdes forhold som et konkurrenceforhold. Den dansk-norske elite og de norske bønder var prægede af, at Norge var en historisk nation, i nogen grad fortsat også en politisk nation, idet kongedømmet ikke bare var dansk, men også norsk. At Norge var en nation med betydeligt potentiale, bekræftede danskerne ved deres reaktioner på det norske. Disse reaktioner strakte sig fra skamros af nordmændenes trofasthed og tapperhed til tvivl om deres loyalitet, og bestræbelsen på at hindre dem i at opnå noget, som potentielt kunne sprænge konglomeratstaten.

Oversættelse: Peter Henningsen

Noter

- ¹ Denne artikel blev først skrevet som et foredrag til et seminar, arrangeret af netværket for forskning i de kulturelle processer i det danske rige i det lange 18. århundrede (1660-1814), holdt i Hillerød 25. april 2003.
- ² Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske. Perspektiver på udviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Oslo 1998.
- ³ Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, bd. 1, Kbh. 1991, s. 111-230.
- ⁴ Harald Gustafsson: *Reflexioner över Danmark-Norges historia*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* 1999, s. 540-551.
- ⁵ Uffe Østergård: *Europas ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*, Kbh. 1992.
- ⁶ Øystein Rian: *Danmark-Norges historie. Refleksjoner over Harald Gustafssons refleksjoner*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* 2000, s. 376-384; Harald Gustafsson: *Identiteter i Danmark-Norge*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* 2001, s. 267-270; Øystein Rian: *Norsk identitet i den dansk-dominerte oldenborgstaten*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* 2001, s. 517-530.
- ⁷ Øystein Rian: *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1660. Danmark-Norge 1380-1814* bd. 2, Oslo & Kbh. 1997.
- ⁸ Herman Gram: *Breve fra Hans Gram. Etatsraad, geheimearkivar, professor 1685-1748*, Kbh. 1907, s. 44-49; O. A. Øverland: *Illustreret Norges Historie* bd. V, 2, Kristiania 1891-95, s. 1220f.
- ⁹ Se særlig Ludvig Holberg: *Dannemark og Norges Beskrivelse*, Kbh. 1729.
- ¹⁰ Robert Molesworth: *En Beskrivelse af Danmark 1692*, Kbh. 1977, s. 42.
- ¹¹ Ole Feldbæk: *Nærhed og adskillelse 1720-1814, Danmark-Norge 1380-1814*, bd. 4, Oslo & Kbh. 1998, s. 271.
- ¹² Ludvig Daae: *Hollandske Ordsprog om Norge og Nordmænd*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* 1886, s. 140ff.
- ¹³ *Norske Samlinger*, bd. 1, Kristiania 1852, s. 558.
- ¹⁴ Oscar Albert Johnsen: *Tidsrummet 1660-1746, Norges historie*, bd. 5, Kristiania 1911, s. 146.
- ¹⁵ Mentz Schulerud: *Nordmenn i København. En beretning om de norske som i dobbeltmonarkiets tid og i senere tider har slått seg ned og slått seg til i den danske hovedstad, om studenter og håndverkere, sjøfolk og soldater, embedsmenn og forretningsfolk og kunstnere*, Oslo 1962, s. 68-84.
- ¹⁶ Tordenskiolds Matros. *Dagbok ført av en norsk Matros i den dansk-norske Flåte 1710-1714*, Kristiania 1923.
- ¹⁷ Ole Feldbæk som anført i note 11, s. 159.
- ¹⁸ Ole Andreas Øverland: *Illustreret Norges Historie*, bd. 5, 2, Kristiania 1891-95, s. 1397-1403; se også beretninger om gardistmytteriet hos Ludvig Daae: *Norske Bygdesagn*, Kristiania 1881.
- ¹⁹ F.eks. Uffe Østergård: *Europas ansigter. Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*, Kbh. 1992; Samme (red.): *Dansk identitet?*, Århus 1993.
- ²⁰ Erik Pontoppidan: *Norges naturlige Historie*, bd. 2, Kbh. 1753/1977, s. 399f.
- ²¹ Han publicerede *Reise durch Skandinavien i årene 1811-18*, se O. A. Øverland: *Illustreret Norges historie. Folkeudgaven*, bd. 10, Kristiania 1896, s. 364-369.
- ²² I hans *Danmarks og Norges Beskrivelse*.
- ²³ Bjarne Hodne: *Folkediktning, Norges kulturhistorie* bd. 2, Oslo 1979, s. 279-304.
- ²⁴ Jostein Fet: *Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840*, Oslo 1995.
- ²⁵ Bernhard Dunker: *Reise til Tellemarken og til Arendal sommeren 1852*, Kristiania 1922, s. 97-100.
- ²⁶ Aasmund Olavsson Vinje: *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*, Christiania 1861/Bergen 1975, s. 5-8; 30-34.
- ²⁷ Kåre Lunden: *Norsk grålysing. Norsk nasjonalisme 1770-1814 på allmenn bakgrunn*, Oslo 1992.
- ²⁸ Sverre Steen: *1814*, Oslo 1952; Jens Arup Seip: *Utsikt over Norges historie* bd. 1, Oslo 1974; Øystein Sørensen: *Ernst Sars' teori om 1814 – et forsvar verdtt?*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* 1987, s. 469-495.
- ²⁹ *Norske Reise anno 1733. Beskrivelse af kong Christian 6. og Dronning Sophie Magdalenes rejse til Norge 12. maj – 23. september. Faksimileudgave af håndskrift i Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek*, udg. af Poul Kristensens Forlag 1992.
- ³⁰ F.eks. Bartholomæus Deichmann: *Forsvarsskrift for de norske [1724]*, Saga, udg. af Johan Storm Munch, Kristiania 1819.
- ³¹ Øystein Rian: *Den nye begynnelsen 1520-1660, Aschehougs Norgeshistorie*, bd. 5, Oslo 1995, s. 245.
- ³² Se f.eks. Hans-Jørgen Jørgensen: *Det norske tollvesens historie. Fra middelalderen til 1814*, Oslo 1969.
- ³³ *En dansk klassiker: Vilhelm la Cour: Mel-*

lem brødre. Dansk-norske problemer i det 18. århundrede, Birkerød 1943.

- ³⁴ Se særlig Ole Feldbæk: For Norge, Kjæmpers Fødeland. Norsk Kritik og Identitet 1770-1773, (norsk) Historisk Tidsskrift 1994, s. 23-48.
- ³⁵ Memorial til kongen 2.1.1693, Norske Samlinger, bd. 1, Christiania 1852, s. 556.
- ³⁶ Brev til kongen 22.11.1808, Norske Samlin-

ger, bd. 2, Christiania 1860, s. 257f.

- ³⁷ Odd Arvid Storsveen m. fl.: Norsk patriotisme før 1814, Oslo 1997, s. 77-99.
- ³⁸ Claus Bjørn: Bonde Herremand Konge. Bonden i 1700-tallets Danmark, Kbh. 1981.
- ³⁹ Johan Ernst Sars: Udsigt over den norske Historie, Samlede Værker, bd. 2, Kristiania & Kbh. 1912, s. 431-626.